

Derleme Makale/Review Article

**TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SONRASI DOĞU'DA
GENEL SEÇİMLER VE MİLLETVEKİLLERİNİN DEMOGRAFİK
ÖZELLİKLERİ (1945-1960)**

*GENERAL ELECTIONS IN THE EAST AFTER MULTI-PARTY TRANSITION IN
TURKEY AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF DEPUTIES
(1945-1960)*

Bilal NERGİZ*

*Geliş Tarihi: 02.05.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 19.05.2020
(Accepted)*

ÖZ:1923-1938 arası tek parti döneminde merkezi devletle çatışma halinde olan Kürtler, 1945 sonrasında farklı bir devlet politikasıyla karşı karşıya kalmıştı. Çok partili sistemle birlikte Kürtlerin oyu partiler açısından önemli hale gelmişti. 1945 sonrası dönem, format değiştiren Türkiye'nin Kürt meselesine yeni bir bakış açısıyla baktığı yıllardı. Artık partilerin bu yeni dönemdeki amacı, Kürt halkına daha yakın olmak ve bu doğrultuda bölgeyi bilen kişileri aday göstermekti. Bu süreçte geçmişte sürgün yemiş bazı Kürtler siyasete giriyordu. Aynı zamanda yeni Kürt kökenli eğitimli gençler parlamentoda yer almaya başlamıştı. Bu doğrultuda Kürtlerin siyasete girdiğini ve bir Kürt aydın hareketinin var olduğunu görmekteyiz. Bu detaylar çalışmada gösterilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar dönemin iki büyük partisi Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi açısından değerlendirilmiştir. Seçimler dışında dört dönem süresince seçilmiş milletvekillerinin çeşitli özellikleri gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt meselesi, Seçimler, Milletvekilleri

ABSTRACT:The Kurds in conflict with the central state during single party period between 1923 and 1938, faced a different state policy after 1945. In the multi-party system, the Kurds' tendency was important for the parties. Post-1945 period is a period that the format changing Turkey was looking to the Kurdish problem with a new point of view. The aim of parties in this new period is to be closer to the Kurdish people and to nominate the people who knew the region. Some Kurds, who had exiled in the past, entered politics. At the same time, a new educated young people of Kurdish intellectual class were in parliament. Some Kurds, who had exiled in the past, entered politics. In these years, we see that Kurds entered politics and there was a Kurdish intellectual movement. These details are shown in the study. The results of the study were evaluated in terms of two major parties of the period, the Democratic Party and Republican People's Party. In addition to the elections, various characteristics of elected deputies were shown during four semesters.

Keywords: Kurdish Issue, Elections, Deputies

* Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, bilal.nergiz@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6032-5243.

1. GİRİŞ

1941-1945 yılları arası Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliği görevinde bulunan Memduh Şevket Esendal, 1942 yılının Ekim-Kasım aylarında çeşitli Doğu illerini¹ kapsayan bir geziye çıkmıştı. Gezinin sebebi partisinin Doğu teşkilatı açısından zayıf olması ve partisinin Doğu örgütlenmesi için bölgede zemin yoklamaktı. Zira 1939 yılında CHP'nin parti teşkilatı olmayan iller arasında, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt Tunceli, Urfa ve Van bulunuyordu.² Ayrıca gezdiği yerlerde halktan sadece Urfa ve Elazığ'dan teşkilat açılması isteğine dair geri dönüşüm almıştı. Zira Doğu halkı CHP'nin kendi bölgeleri ile bundan sonra ilgileneceğini pek düşünmüyordu.³ Bu fikirde olmalarının sebebi, CHP'nin o zamana kadar bölgeye yönelik yürüttüğü asayiş odaklı politikasıydı.

Memduh Şevket Esendal, Doğu'da kurulacak teşkilatların partisi adına faydası olacağı kanaatindeydi. Böyle bir adımın geçmişte yaşanan acı olayların izlenimini silmesi ve gönüllerin alınmasına katkısı olabilir diye düşünüyordu. Aksi takdirde Doğu illerinin ülke üzerinde birer yama gibi gözükeceğini dile getiriyordu.⁴ Nitekim CHP, çok partili hayatla birlikte harekete geçmiş Doğu'daki köy ve mahallelere parti teşkilatı kurmaya başlamıştı.⁵ Bunun için parti teşkilatı olmayan yerlerdeki halkevleri ve odaları teşkilata bağlanıyordu.⁶ Diğer yandan 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP), Doğu teşkilatlarını 1947'de açmaya başlasa da asıl faaliyetlerini 1949 senesinde başlatmıştı. Zira CHP, DP'nin kurulduğu ilk yıllarda ona Fırat'ın ötesine geçmemesi gerektiğini söylüyordu.⁷ Çünkü İnönü'ye göre Doğu meselesi hala asayiş sorunu olarak görülüyordu. Celal Bayar ise bu isteğe karşı, Doğu'nun hâlihazırda farklı bir muameleye tabi tutulduğunu, üstüne bu şekilde bir adımın ayrımcılık olacağını söylese de İnönü'yü rahatlatarak bölgede daha hassas olacaklarını söylemişti.

Çalışmada ilk olarak Türkiye'nin 1945-1960 arası dönemi DP-CHP rekabeti açısından kısaca bahsedilecektir. Ardından bu rekabet, aynı dönemde

¹ Bu iller Elazığ, Muş, Van, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep'tir.

² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 21-232, 7.8.1943, s.1.

³ Nizam Önen, "CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın Doğu Gezisi", *Tarih ve Toplum*, S. 12, Bahar 2011, s. 176.

⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 571.2224.1., 14/06/1945, s. 84.

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 1/86997, 28.03.1946., s.1.

⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 234-1082, No: 2723, 18.08.1946, s. 1.

⁷ Mustafa Remzi Bucak, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 9.

gerçekleştirilen dört genel seçimde Doğu ve Güneydoğu milletvekili sonuçları açısından ele alınacak ve bu illerden seçilmiş olan milletvekilleri çeşitli özellikler açısından incelenecektir.

2. 1945-1960 ARASI TÜRKİYE'DE İÇ POLİTİKA

Türkiye, 1945 yılında kendi iç dinamiklerinin ve yeni uluslararası sistemin etkisiyle çok partili hayata geçiş yapmıştı. İç dinamikler açısından özellikle tek parti yönetiminin yozlaşması, ekonomik kötüye gidiş, savaş zenginlerinin oluşması ve halkın tepkisini çeken çeşitli vergi uygulamaları ön plana çıkıyordu.⁸ Dış etmen açısından ise 2. Dünya Savaşı'nda izlenen tarafsızlık politikası, BM sözleşmesinin imzalanması, SSCB tehdidi, ABD ile iktisadi ilişkilerin artması gibi etmenler önemliydi.⁹ Cumhuriyeti kuran kadro, yeni ulus devletin uzun süre dışa kapalı olarak gelişemeyeceğinin farkındaydı. Milliyetçilik tek başına yeterli değildi. Nihayetinde Batı tarzı ya da Batı'da eğitim almış bu kuşağın, Batı değerlerini izlemek istemesi doğaldı. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında, “ülkedeki mevcut koşullarda bir muhalefet partisinin olmamasını eksiklik olarak değerlendiriyor, demokrasilerin işlemesi için bunun gerekli olduğunu söylüyordu.”¹⁰

Mayıs 1945'te mecliste bütçe görüşmeleri devam ederken hükümetin ekonomi politikalarına yönelik CHP içerisinde şiddetli eleştiriler yapıyordu. Hatta bazı milletvekilleri bütçe oylamasında ret oyu vermişti. Bu kişiler arasında Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes bulunuyordu. Bütçe kanununa ret veren dört milletvekili kısa süre sonra meclise, ülkede artık demokratik özgürlüklere uyulması lazım geldiğini, seçimlerin serbestçe yapılması gerektiği gibi bazı istekleri barındıran bir önerge (dörtlü takrir) vermişti. Fakat önerge reddedilmişti. Akabinde Menderes ve Köprülü Eylül ayında partiden ihraç edilmiş, ardından Refik Koraltan arkadaşlarını savunur bir demeç verdikten sonra kendisi de aynı akıbete uğramıştı. Celal Bayar ise kısa süre sonra önce milletvekilliğinden sonra da partisinden istifa etmişti.¹¹

⁸ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, C. 21, 2016, s. 278.

⁹ A.e., s. 279-283.

¹⁰ Kazım Öztürk, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1969, s. 379. Aynı zamanda bkz. *Resmi Gazete*, Sayı: 6147, 2 Kasım 1945.

¹¹ Osman Akandere, “Bir Demokrasi Beyanamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, 2003, s. 9.

Çok partili hayatın ilk muhalefet partisi 24 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ'ın kurduğu "Milli Kalkınma Partisi"ydi.¹² Fakat bu partinin etkisi 7 Ocak 1946'da kurulan "Demokrat Parti" gibi olmamıştı. DP, Dörtlülük'ü veren dört milletvekili öncülüğünde kurulmuştu. Muhalefetin güçlendiği bu dönemde CHP, 1947 yılında yapılacak olan genel seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihine çekmişti. DP henüz genel bir seçime hazır değildi. Seçim sonucunda meclisteki 465 sandalyeden 395'ini CHP almıştı. Tam teşkilatlanamayan DP ise 66 sandalye kazanmıştı.¹³ Fakat bu seçimle ilgili şaibeler her zaman devam etmişti. Çünkü seçimler açık oy, gizli sayım şeklinde yapılmış, yapılan birçok itiraz sonuç vermemişti.¹⁴

Seçimden sonra DP ve CHP hükümeti arasında gerginlik eksik olmuyordu. Demokrat Parti, hükümeti özellikle ekonomi konusunda eleştiriyordu. Ayrıca hükümetin kendisine baskı yaptığını, taşra örgütlenmesinde zorluk çıkarıldığını söylüyordu. DP bu gibi sıkıntılardan ötürü CHP'yi protesto etmiş, 1947 Nisan'ında yapılan ara seçimlere katılmamıştı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, siyasi krizin devam ettiği bu ortamda artan gerilimi yumuşatmak adına 12 Temmuz 1947'de bir demeç yayınladı. Demeçte özetle, DP'nin CHP ile aynı şartlarda çalışmasına izin verilmesi gerektiğinden ve her iki partiyi tarafsız olarak koruyacağından bahsediyordu.¹⁵ Böylelikle iki parti arasındaki gergin hava Cumhurbaşkanı eliyle yumuşatılmıştı.

DP 1949 yılındaki ara seçimleri boykot etmişti. Sebebi seçimlerin güvenliğiydi. Böyle bir ortamda zora giren hükümet, seçim kanununu değiştirme kararı almıştı. Mecliste kabul edilen kanuna göre, seçimler artık gizli oy, açık sayım şeklinde yapılacak ve yargı denetimi olacaktı.¹⁶ 16 Şubat 1950'de kabul edilen kanundan¹⁷ sonra seçim günü olarak 14 Mayıs 1950 tarihi belirlenmişti. Çok partili hayatın ikinci genel seçimi olan 1950 seçimlerinden sonra, yirmi yedi yıllık tek parti iktidarı düşmüştü. Yeni dönemde Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Refik Koraltan TBMM Başkanı ve Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı olmuştu. DP oyların yaklaşık %54'ünü alarak 408 milletvekili kazanmış, CHP ise 69 sandalyede kalmıştı.¹⁸

¹² Orhan Özacın, "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 2, 2002, s. 209.

¹³ "Seçimin Umumi Neticesi", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946, s. 1.

¹⁴ "Milletvekili Seçimi İçin Yapılan İtirazlar", *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1946, s. 1.

¹⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁶ Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 150.

¹⁷ "Milletvekilleri Seçim Kanunu", *Resmi Gazete*, Sayı: 7438, 21 Şubat 1950, s. 17801.

¹⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s. 83-84.

DP, zaman geçtikçe CHP'nin tek parti döneminde elde ettiği ayrıcalıkları elinden almak için çeşitli politikalara başvurmaya başlamıştı. 1951 yılına gelindiğinde DP ile CHP arasında mal varlığı tartışmaları yaşanıyordu. DP, Atatürk'ün mirasının milletin malı olduğunu söyleyerek CHP'nin böyle bir mirasa sahip olamayacağını dile getiriyordu.¹⁹ Aynı yıl temmuz ayında "halkevleri ve CHP'nin haksız iktisap ettiği malların devlete iadesi" ismindeki kanun tasarısı 8 Ağustos 1951 tarihinde mecliste yapılan oylamayla kabul edilmişti.²⁰ Sonunda CHP'nin mallarının bir bölümüyle birlikte halkevlerinin mal varlığına el konulmuştu.²¹ Bu şekilde halkevleri ortadan kalkmış oluyordu. 1953 yılında CHP'nin malları meselesi tekrar gündeme gelmişti. Bundaki amaç CHP'yi yıpratmaktı. Hazırlanan tasarıya göre CHP'nin kalan bütün malları ve parası hazineye devrediliyordu. DP'ye göre bunun yapılmasının temel sebebi, CHP'nin haksız kazanca sahip olmasıydı. Bu malların millete iadesi gerekiyordu. Sonuçta söz konusu tasarı kanunlaşmış ve CHP Genel Merkezi yer değiştirmek zorunda kalmıştı.²²

2 Mayıs 1954 tarihinde çok partili hayatın üçüncü genel seçimleri yapılmıştı. Demokrat Parti oyların %56'sını alırken, CHP yaklaşık %35 oranında oy toplamıştı. DP 503 milletvekili alırken, CHP 31 sandalyede kalmıştı.²³ DP'nin halktan destek görmesinin altında yatan etkenlerden en büyüğü tarımdı. Havaların iyi gitmesi ve Kore Savaşı nedeniyle buğdaya olan talebin yüksek olması köylüyü sevindirmişti.

DP seçimlerdeki başarısına rağmen muhalif kim varsa sert davranmaya devam ediyordu. Çıkarılan kanunlarla seçim konusunda bazı değişiklikler yapılmıştı. Yapılan değişikliklere göre seçimlerde siyasi partiler karma liste yapamıyor, bir partinin listesine bir bölgeden giren kimsenin başka bir yerden

¹⁹ Fevzi Çakmak, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması", *International Journal of History*, Cilt: 3, Sayı: 7, Eylül 2015, s. 3.

²⁰ "Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesiher derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye dair kanun", *Resmî Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951, s. 1781.

²¹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 213.

²² "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953, s. 7773.

²³ Ayşe Erkmen, "Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 18, Sayı: 3, 2018, s. 1228.

bağımsız aday olmasının önü kesiliyordu. Muhalefetin radyodan yararlanmasını sağlayan maddeler de seçim kanunundan çıkarılıyordu.²⁴ 1954'ten sonra ekonomi kötüye gitmeye başlamıştı. Fakat iktidar sorunların üzerine gitmekten çok, kötüye gidişi eleştiren basına ve muhalefete yönelik kısıtlamalar getiriyordu. DP'li milletvekilleri bile çeşitli konularda bakanları eleştiriyordu. Nitekim 29 Kasım 1955 tarihli meclis grubu toplantısında mevcut Ticaret, Maliye ve Dışişleri Bakanları istifa etmek durumunda kalmış, kısa süre içerisinde ise bütün bakanlar aynı şeyi yapmış ve hükümet yenilenmişti.²⁵

Demokrat Parti bu gelişmeler yaşanırken genel seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılacağını duyurmuştu. Fakat seçimler yaklaşırken seçim yasasında değişiklik yapılmıştı. Yapılan değişiklikle partilerin seçimlere ortak girmeleri engelleniyordu. Böylece bir partinin başka bir parti tarafından aday gösterilmesinin önü kesiliyordu.²⁶ 27 Ekim 1957'de gerçekleşen seçimlerde DP'nin oy oranı yaklaşık %48, CHP'nin %41 civarındaydı. Toplamda iktidar partisi 424 milletvekili çıkarırken CHP 178 vekil çıkarmıştı.²⁷ DP'nin bir önceki seçime göre milletvekili sayısı azalırken, muhalefetin sandalye sayısı artmıştı.

1957 seçimlerinde güç kaybeden DP daha da sertleşmişti. Muhalefet ise hükümetin sertliğini eleştirmeye devam ediyordu. 1957'nin sonunda meclis içtüzüğünde yapılan değişiklikle muhalefetin hareket alanı kısıtlanmıştı. Örneğin sözlü sorular için gün ve saat sınırlaması getirilirken, bakanlara bu sorulara cevap vermeme hakkı verilmişti. Ayrıca milletvekillerini meclisten çıkarma cezası yükseltilirken, dokunulmazlığının kaldırılması kolaylaştırılmıştı.²⁸ Diğer yandan ekonomideki kötüye gidiş devam ediyordu. Adnan Menderes kötü gidişatı durdurmak için 1958 yılı içerisinde bir dizi yurtdışı seyahati yapmış, fakat umduğu yardımı bulamamıştı. Sonunda 4 Ağustos 1958 tarihinde kur ayarlaması yapılarak Türk Lirası'nın değeri düşürülmüştü. Ardından Batılı ülkeler Türkiye'ye 359 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmişti.²⁹

²⁴ "Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 8748, 7 Temmuz 1954, s. 9834.

²⁵ "Adnan Menderes Kabinesi Dün Gece Saat 10.30'da Bayar'a İstifasını Verdi", *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1955, s. 1

²⁶ "Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 35. ve 109. Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 9705, 13 Eylül 1957, s. 17850.

²⁷ "DP 2/3 Ekseriyet Aldı", *Milliyet*, 29 Ekim 1957, s. 1.

²⁸ "Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Nizamname", *Resmi Gazete*, Sayı: 9800, 6 Ocak 1958, s. 18429.

²⁹ "Dış Yardımını Yekûnu: 359 Milyon Dolar", *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1958, s. 1.

CHP, baskının arttığı bu ortamda isteklerini halka anlatmak için yurt gezileri yapmaya karar vermişti. 29 Nisan 1959'da gezilerini başlatan İnönü'nün seçtiği ilk yer Uşak'tı. Fakat kendisini bekleyen kalabalık ile polis arasında kavga olmuştu. DP taraftarları yolları tutmuş, İnönü'yü trene binerken başından yaralamışlardı.³⁰ Bu olaylar DP-CHP cephesinin daha da gerginleşmesine sebep olmuştu. Benzer olaylar İnönü'nün Uşak'tan sonra gittiği Manisa ve İzmir'de de yaşanmış, İstanbul'a döndükten sonra 4 Mayıs 1959'da Topkapı'da İnönü'nün aracına saldırılmıştı.³¹ Artık CHP'nin ziyaret ettiği hemen her yerde benzer olaylar yaşanıyordu. CHP yaşananlar karşısında meclise önerge vererek, Adnan Menderes ve dönemin İçişleri Bakanı hakkında soruşturma istemiş, fakat iktidar partisinin oylarıyla bu istek reddedilmişti.

DP giderek CHP'den daha fazla rahatsız olmaya başlayınca, CHP hakkında meclis tahkikatı açmaya karar vermişti. DP, CHP'nin halkı tahrik ettiğini, bazı kişileri silahlandığını iddia ediyordu. Dolayısıyla soruşturma için bir tahkikat komisyonu isteniyordu. Mecliste alınan karar resmi gazetede yayınlanmıştı.³² Oluşturulan tahkikat komisyonunun yetkileri arasında, tahkikatın düzgün çalışabilmesi adına her türlü yayını yasaklayabilme, yasağa uyulmadığı takdirde o yayının basımına ve dağıtımına engel olma hatta kapatma, gerek gördüğü herhangi bir belge veya eşyayı alıkoyma, siyasi içeriği olan her türlü toplantı ve gösteri hakkında karar alma bulunuyordu. Bu yetkilere karşı duran kişi bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası alabiliyor ve komisyonun aldığı kararlara karşı herhangi bir merciye gidilemiyordu.³³

Kısa süre sonra 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmişti.³⁴ Siyasi hayattaki gerginlik fazlasıyla topluma sirayet etmişti. Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde çalışan öğretim üyeleri iktidarın politikalarına tepki gösteriyordu. Öğrenciler de bu tepkilere destek veriyordu. 28 Nisan 1960 günü İstanbul'da tahkikat komisyonunu protesto eden üniversite

³⁰ Mehmet Karayaman, "İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının Sebep ve Sonuçları", *Tarih Okulu*, Sayı: 8, Eylül-Aralık 2010, s. 31.

³¹ Çakmak, "CHP'nin Ege Vazife Gezisi ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Cilt: 9-10, Sonbahar 2014, s. 1255.

³² *Resmi Gazete*, Karar No: 2247, 19 Nisan 1960, s. 1178.

³³ "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 10491, 28 Nisan 1960, s. 1241.

³⁴ "Örfi İdare", *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 1.

öğrencilerinden “Turan Emeksiz” isimli öğrenci polis tarafından öldürülmüş,³⁵ birçok öğrenci gözaltına alınmıştı. DP ise yaşanan bütün bu olayların altında CHP’nin ve öğretim üyelerinin olduğunu söylüyordu. İstanbul’da yaşanan olaylar kısa süre içerisinde Ankara’ya da sıçramıştı. Buna benzer başka gösteriler de düzenleniyor fakat Adnan Menderes’in bu tepkilere yönelik yaptığı tek şey tehdit içeren konuşmalardı.

Menderes bu gergin atmosferde yurt çapında geziye çıkmaya karar vermişti. 14 Mayıs 1960’ta Çanakkale’ye ve bir gün sonra da İzmir’e gitmişti.³⁶ Buralarda kendisine yapılan destek mitingleri moralini düzeltmişti. Fakat diğer yandan DP’ye karşı muhalif sesler yükselmeye devam ediyordu. Bazı DP milletvekilleri Menderes’e, muhalefete yönelik sert tutumun biraz yumuşatılabileceğini ve gerginliğin azalması adına yeni bir hükümet kurulabileceğini teklif etmişti. Fakat Menderes bu tekliflere katılmıyordu.³⁷

Menderes son olarak 25 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir’e gelmişti. Karşılama komitesindeki subaylar, arkalarını dönerek kendisini protesto etmişti. Hatta halka yapacağı konuşma için hazırlanan hoparlörün telleri dahi kesilmişti. Ertesi gün bir fabrikayı ziyaret eden Menderes, buradaki toplantıda yaptığı konuşmasında yine muhalefete ve üniversitelere kızmıştı. Fakat 27 Mayıs 1960 günü sabaha karşı askeri darbe gerçekleşmişti.

3. 1945-1960 ARASI DOĞU’DA GENEL SEÇİMLER

İlk olarak 1945-1960 arası gerçekleşen dört genel seçimde DP ve CHP’nin Doğu illerinde aldığı sonuçlar ele alınacaktır.

3.1. 1946 Genel Seçimleri

Cumhuriyet sonrası çok partili hayatın ilk genel seçimleri 21 Temmuz 1946’da yapılmıştı. Bu seçimde 1876’dan beri uygulanan iki dereceli sistem terk edilmiş, tek dereceli çoğunluk esasına geçilmişti.³⁸ Demokrat Parti, gerek hazır olmadan seçime gitmesi, gerekse seçim sürecinde yapılan hilelerden ötürü ülke genelinde 62 milletvekili çıkarabilmişti. Hiçbir Doğu ilinde vekil çıkaramamıştı. Doğu’daki bütün milletvekilliklerini CHP almıştı.

Kürtler, çok partili hayatın ilk yıllarında geçmişte yaşanan olumsuz olayların etkisiyle Demokrat Parti’ye yanaşmayı tehlikeli buluyordu.³⁹ Devletle uğraşmak

³⁵ “Üniversite Hadiselerinde 1 Talebe Öldü”, *Milliyet*, 30 Nisan 1960, s. 1.

³⁶ “Başbakan İzmir’de Bir Konuşma Yaptı”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1960, s. 1.

³⁷ Samet Ağaoğlu, Alkım Yayınları, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, 2003, s. 167.

³⁸ Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş*, S. 48, Mayıs 1999, s. 53.

³⁹ Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016, Tarık Ziya Ekinci 1925 Lice doğumludur. Mesleği doktorluk olan Ekinci, DP’nin Lice teşkilatının kurulmasında

yerine onunla işbirliği yapılmalı diye düşünüyorlardı.⁴⁰ Bu yüzden önceden sürgün yemiş bazı Kürtler CHP'ye katılıp siyasete girmişti. Fakat daha sonra DP'nin meclisteki muhalefeti Kürt ağalarını ikna etmişti. Artık DP'yi ciddi bir parti olarak görüyorlardı zira İsmet Paşa bu partiyi kabul etmiş diye düşünüyorlardı.⁴¹

Tablo 1: Doğu İllerinde 1946 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP
Ağrı	3	3	-
Bingöl	2	2	-
Bitlis	2	2	-
Diyarbakır	7	7	-
Hakkâri	1	1	-
Mardin	7	7	-
Muş	2	2	-
Siirt	4	4	-
Tunceli	2	2	-
Urfa	6	6	-
Van	3	3	-
Elazığ	5	5	-
Erzincan	5	5	-
Erzurum	10	10	-
Kars	9	9	-
Malatya	11	11	-

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 8.

3.2. 1950 Genel Seçimleri

1946 sonrası Doğu'da çıkan gazeteler açıkça CHP hükümetlerini eleştiriyordu. Bakanların Doğu'ya yaptıkları ziyaretlerde onlara sitem ediliyordu. Tek parti dönemindeki vurdumduymazlığa karşı seslerini yükseltiyorlardı.⁴² CHP'nin Doğu'da idari baskıyı arttırdığını o yüzden CHP'ye güvenilemeyeceği yazılıyordu.⁴³ Örneğin Kürt aydınlarının çıkardığı "Dicle Kaynağı" gazetesinde, "hala dağlarda gezen Kürt varsa bunun sebebinin önceden kötü zihniyetle işleyen idare" olduğu söyleniyordu. Doğu'nun kültürce geri bırakıldığı vurgulanıyordu. Yoksa kendilerinin vatanperver olmadığı manasına gelmediği" söyleniyordu.⁴⁴ Tek

çalışmıştır. Türkiye İşçi Partisi kurulduktan sonra bu partiye katılmış, 1965-1969 yılları arasında aynı partiden Diyarbakır milletvekilliği yapmıştır.

⁴⁰ A.g.g.,

⁴¹ A.g.g.,

⁴² "Yakın Şarkta Büyük Coğrafi Keşifler", *Dicle Kaynağı*, 7 Eylül 1948, s. 1.

⁴³ "Seçim Arifesinde İdari Baskı Son Hadde Vardı", *Demokrat Doğu*, 24 Nisan 1950, s. 1.

⁴⁴ "Bozuk idare sistemi ve Şarktaki neticeleri", *Dicle Kaynağı*, 3 Ağustos 1948, s. 1.

partili döneme atıfta bulunarak “geçmiş devirlerin alameti” olan dayağın karakollarda hala devam ettiğine dair gazete haberleri verilerek mevcut hükümetin üzerine gidiliyordu. Örneğin 1948 yılında Urfa’da bir grup gencin eğlenirken polis tarafından gözaltına alınıp ağır şekilde dövülmesi, basına yansımıştı.⁴⁵

Demokrat Parti, 1950 seçimleri öncesinde tek parti döneminde baskı görmüş veya sürgün edilmiş Kürt ağalarıyla irtibat halindeydi. 1950’de ağaların bir kısmı DP’ye yönelmişti. Kürt ağaları “CHP bize geçmişte işkence yaşatıp, sürgün etti. Dinsel görevlerimizi ifa etmemizi engelledi. Camilerimizi kışlaya çevirdi” diyordu.⁴⁶ Partiler için Doğu’daki büyük toprak sahipleri önemliydi. Çünkü köyler genelde şahıs veya aile mahiydi. Dolayısıyla toprak sahibine bağlı yaşayan köylülerin politik tercihleri ağaya bağlıydı. Ağayı ikna eden parti o bölgede tulum oy çıkarabiliyordu. CHP de DP gibi 1950 öncesi süreçte ağalarla irtibat halindeydi. Çünkü hem geçmişte kendi yaptıkları hem DP’nin Kürtlerle yakın ilişkisi CHP’yi tedirgin ediyordu.⁴⁷ Partiler aynı zamanda Kürt şeyhleriyle de yakın ilişkiye sahipti. Çünkü Doğu’da dini referanslar halkın tercihlerinde etkiliydi. Şeyhler ise müritlerini dini veya sağ görüşlü partileri desteklemeye teşvik ediyordu.⁴⁸ Dolayısıyla DP açıkça dini özgürlükleri savunuyordu.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde bölgenin bazı aşiret reisleri hala CHP ile irtibat halinde olduğu için ağanın altındaki köylü otomatik olarak onun isteği doğrultusunda oy vermişti.⁴⁹ CHP’nin Doğu’daki teşkilat yapısı DP’ye göre hala daha güçlüydü. Doğu’daki bazı güçlü ağalar muhtemel bir iktidar değişikliğinin, kendi iktidarlarını olumsuz etkileyebileceği düşüncesiyle otoritesi altındaki seçmenleri CHP’ye yöneltmişti.⁵⁰ Örneğin CHP, 1950 seçimlerinde Hakkâri’deki oyların tamamını almıştı. Yine Bingöl, Bitlis ve Van’da CHP daha çok milletvekili çıkarmıştı. Erzincan, Kars ve Malatya’daki vekilliklerin hepsini CHP kazanmıştı. Fakat Ağrı, Diyarbakır, Muş, Siirt, Tunceli, Elazığ, Erzurum ve Şanlıurfa’da DP’nin çıkardığı vekil daha fazlaydı. Mardin’de ise eşit sayıda idiler. Toplamda CHP’nin 37, DP’nin 45 milletvekili vardı.

⁴⁵ “Geçmiş Devirlerin Yüz Karası Olan Dayak Karakollarda Hala Devam mı etmektedir?”, *Dicle Kaynağı*, 10 Ağustos 1948, s. 1.

⁴⁶ Tarık Ziya Ekinci, a.g.g.,

⁴⁷ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayınları, Ankara, 2004, s. 528.

⁴⁸ McDowall, a.g.e., s. 292.

⁴⁹ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 127.

⁵⁰ Sinan Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 3, 2004, s. 150.

Seçimler çoğunluk sistemine göre yapıldığı için yüksek oyu alan parti daha çok milletvekili kazanıyordu. Mesela Demokrat Parti Diyarbakır'da oyların %52,8'ini aldığı için 7 milletvekilinin hepsini almıştı. Aslında CHP aynı ilde % 47,2 gibi yüksek bir oy oranına sahipti. Genel olarak CHP Doğu'da iyi oy aldığı halde sistemden ötürü daha az milletvekili çıkarmıştı. CHP'nin bölgede daha az milletvekili çıkarmasının sebebi, seçimi kazandığı yerlerin diğer seçim bölgelerine göre küçük şehirler olmasıydı.⁵¹

Tablo 2: Doğu İllerinde 1950 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP
Ağrı	3	-	3
Bingöl	2	2	-
Bitlis	3	2	1
Diyarbakır	7	-	7
Hakkâri	1	1	-
Mardin	7	3	4
Muş	2	-	2
Siirt	4	-	4
Tunceli	2	-	2
Urfa	7	1	6
Van	3	2	1
Elazığ	5	-	5
Erzincan	5	5	-
Erzurum	10	-	10
Kars	10	10	-
Malatya	11	11	-

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 9.

3.3. 1954 Seçimleri

2 Mayıs 1954 seçiminde Doğu illerinde CHP'nin vekil sayısı bir önceki seçime göre düşmüştü. Galip geldiği iller sadece Tunceli, Kars ve Malatya idi. Kazanamadığı illerde aldığı oy oranları kötü olmasa da seçim sisteminden ötürü vekil çıkaramamıştı. Örneğin Mardin'de %41,2, Urfa'da %39,1 oy almıştı. Fakat DP buralarda daha fazla oy aldığı için milletvekillerinin hepsini kazanmıştı. Demokrat Parti 1954 seçiminin açık ara galibiydi. 1950'de Doğu illerinde 45 olan milletvekili sayısını bu seçimde 66'ya çıkartmıştı. Hemen hemen bütün illerde oy oranı artmıştı. Ayrıca Bingöl, Bitlis, Van, Hakkâri ve Erzincan'ı CHP'den almıştı. Kars ve Malatya'da her iki seçimde durum değişmemiş, iki il de CHP'de kalmıştı.

⁵¹ Kerem Yavaşca, "Şark Meselesi'nden Doğu Sorununa: Ellili Yıllarda Kürt Sorunu", Haz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 580.

Tablo 3: Doğu İllerinde 1954 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP	BĞMSZ
Ağrı	4	-	4	
Bingöl	3	-	2	1
Bitlis	2	-	2	
Diyarbakır	8	-	8	
Hakkâri	1	-	1	
Mardin	7	-	7	
Muş	3	-	2	1
Siirt	4	-	4	
Tunceli	3	2	1	
Urfa	8	-	8	
Van	4	-	4	
Elazığ	5	-	5	
Erzincan	5	1	4	
Erzurum	12	-	12	
Kars	10	10	-	
Malatya	12	12	-	

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 10.

3.4. 1957 Seçimleri

CHP, 27 Ekim 1957 seçimlerinde vekil sayısını 1954'e göre 25'ten 60'a yükselterek büyük başarı kazanmıştı. Mardin, Tunceli, Urfa, Elazığ, Erzincan ve Van'daki bütün milletvekilliklerini kazanmıştı. 1954'te bu illerden Tunceli hariç diğerleri DP'nin kazandığı illerdi. Demokrat Parti 1954'e göre düşüş göstermişti. 1954'te 66 olan milletvekili sayısı bu seçimde 46'ya düşmüştü. CHP, DP'yi bölgesel anlamda yenilgiye uğratarak on dört milletvekili fazla çıkartmıştı.

Tablo 4: Doğu İllerinde 1957 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP
Ağrı	5	-	5
Bingöl	3	1	2
Bitlis	3	-	3
Diyarbakır	9	-	9
Hakkâri	1	-	1
Mardin	8	8	-
Muş	4	1	3
Siirt	5	-	5
Tunceli	3	3	-
Urfa	9	9	-
Van	5	5	-
Elazığ	6	6	-
Erzincan	6	6	-

Erzurum	13	-	13
Kars	12	12	-
Malatya	9	9	-
Adıyaman	5	-	5

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 11..

4. DOĞU VE GÜNEYDOĞU MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Bu alt bölümde 1945-1960 arası dönemde gerçekleştirilen dört genel seçimde Doğu illerinde milletvekili olarak görev yapmış kişileri, yerellik, yaş, eğitim, meslek ve devamlılık açısından inceleyeceğiz. İncelemede hem genel bilgilere hem de DP-CHP karşılaştırmasına yer verilecektir. Böylece birçok açıdan milletvekili profiline hâkim olunacaktır. Analizler için gereken bilgiler “Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt” kitaplarından derlenerek yapılmıştır.

4.1. Milletvekili Sayıları

İlk olarak bölgedeki milletvekili kontenjanlarına baktığımızda karşımıza çıkan tablo şu şekildedir:

Tablo 5: 1946-1960 Arasında Doğu İllerinin Milletvekili Sayıları

İLLER	1946	1950	1954	1957
Ağrı	3	3	4	5
Bingöl	2	2	3	3
Bitlis	3	3	2	3
Diyarbakır	7	7	8	9
Elazığ	5	5	5	6
Erzincan	7	5	5	6
Erzurum	11	10	12	13
Hakkâri	1	1	1	1
Kars	10	10	10	12
Malatya	12	11	12	9
Mardin	10	7	7	8
Muş	3	2	3	4
Siirt	4	4	4	5
Tunceli	2	2	3	3
Urfa	7	7	8	9
Van	3	3	4	5
Adıyaman	-	-	-	5
TOPLAM	90	82	91	106

Kaynak: TÜİK Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011 kitabından derlenmiştir.

Tabloya baktığımızda Ağrı, Bingöl, Diyarbakır, Erzurum, Muş, Tunceli, Urfa ve Van'da temsil edilen milletvekili sayısında genel olarak artış göze çarpmaktadır. Bitlis'te 1954'te düşüş olsa da 1957'de tekrar eski sayısına kavuşmuştur. Bunun dışında Erzincan ve Mardin illerinde düşüş göze çarpmaktadır. Elazığ, Kars ve Siirt ilk üç seçimde aynı sayıda milletvekili çıkarırken, 1957'de sayılarını arttırmışlardır. Hakkâri'de ise dört seçimde sayı değişmemiştir. Malatya'da 1957 seçimlerinde düşüş yaşanmasının sebebi, 1954 yılında Adıyaman'ın il yapılmasıdır.

Tabloda göze çarpan bir başka veri, Erzurum ve Kars'ın en çok milletvekili çıkaran iller olmasıdır. Şüphesiz böyle olmasının nedeni nüfustur. Günümüzde il olan Ardahan ve Iğdır, o yıllarda Kars'a bağlıydı. Adıyaman ise genel seçimlere 5 milletvekili ile başlamıştır. Bölgeyi temsil eden toplam milletvekili sayısı 1946'da 90 iken, 1950'de düşerek 82 olmuştur. 1954'te ise sayı tekrar yükselerek 91 olurken, 1957 yılında 106'ya ulaşmıştır.

4.2. Yerellik

Bu alt bölümde dört dönemin herhangi birinde görev yapmış milletvekillerinin temsil ettiği il ile olan bağlantısı ele alınacaktır. Milletvekilinin doğum yeri aynı zamanda kökeni hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Çünkü erken dönem Cumhuriyet süreci ve öncesi Türkiye'sinde doğan kişiler, coğrafi hareketliliğin az olmasından ötürü büyük oranda yerleşik sayılabilir.

Doğu'da 1923-1943 yılları arası yapılan altı seçim sonucuna göre yerellik oranı giderek düşüş yaşamıştır. 1923'te yerellik oranı %66 iken, 1943'te bu oran %25'te kalmıştır.⁵² Fakat çok partili hayat geçişle birlikte milletvekillerini doğum yerlerinde yüksek oranda yerellik göze çarpmaktadır. 8. dönem (1946-1950) milletvekillerine baktığımızda Doğu illerine ait toplam 90 milletvekilinden 56 tanesi doğrudan temsil ettiği ilde doğarken, bu sayı sınır veya aynı bölgede yer alan illeri de eklediğimizde 66 olmaktadır. Yani yaklaşık %60 oranında doğrudan o ilde doğan kişiler mevcutken, bölgeyi göz önüne aldığımız takdirde bu oran %70'i geçmektedir. Tek parti dönemindeki düşük yerellik oranı, çok partili hayatta birlikte yükselişe geçmiştir. 8. dönemde ele alınan illerde DP'nin milletvekili çıkaramadığını biliyoruz. Bütün Doğu illerinde CHP tam sayı milletvekili çıkarmıştır. Bu yüzden 8. döneme yönelik CHP-DP karşılaştırmasının yapılması mümkün değildir. Fakat yerellik oranının giderek düşüş gösterdiği tek parti dönemini göz önüne aldığımızda bu konuda CHP'nin hassas davrandığını söyleyebiliriz.

⁵² Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 42.

9. dönemde (1950-1954) mevcut 82 milletvekilinden 56 tanesi doğrudan seçildiği ilde doğmuştur. Bu sayı yaklaşık %70'e tekabül etmektedir. Bir önceki döneme göre bu oranda artış vardır. Bu sayıya sınır veya bölge ilinde doğmayı da eklediğimizde sayı 65 olmaktadır. Yani oran %80'e çıkmaktadır. Hem DP'nin hem de CHP'nin bölge illerine aday gösterirken hassas davrandıkları ortadadır. 10. döneme (1954-1957) baktığımızda 91 milletvekilinden 71 tanesi doğrudan temsil ettiği ilde doğmuştur. Bu oran neredeyse %80'dir. Yine bu sayıya bölge ve sınır illerini eklediğimizde sayı 82'ye ulaşmaktadır ki o zaman ortaya çıkan yeni oran %90 olmaktadır. Bu oran 9. döneme göre daha yüksektir.

İncelememizin son dönemini oluşturan 11. dönemin (1957-1960) yerellik verilerinde Bu dönemdeki toplam 106 milletvekilinden 87'si doğrudan temsil ettiği il sınırlarında doğmuştur. Bu sayı yaklaşık %87 gibi yüksek bir orana isabet etmektedir. Yine yakın il ve aynı bölge illerini eklediğimizde bu sayı 97 kişiye yükselmektedir. O zaman oran yaklaşık %92 olmaktadır.

Sonuç olarak dört dönemin yerellik özelliğine baktığımızda tek parti dönemi ile kıyaslanamayacak derecede yüksek yerellik oranının olduğunu görmekteyiz. Ayrıca 8. dönemden 11. döneme kadar milletvekillerinin yerellik oranında düzenli bir artış göze çarpmaktadır. 1946 seçimlerinde seçildiği bölgeyi bilen kişi oranı %70 iken, 1957'de bu oran %92'ye ulaşmıştır. Bu konuda DP ve CHP'nin giderek daha çok hassasiyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz böyle bir adım hem partilerin başarısı hem de seçmenin memnuniyeti açısından önemlidir.

Tablo 6: DP ve CHP Milletvekillerinin Toplam Yerellik Yüzdeleri

Dönem	Doğrudan (%)	Sınır veya Bölge İli Eklendiğinde (%)	Bölge Dışı (%)
1946-1950	60	70	30
1950-1954	70	80	20
1954-1957	80	90	10
1957-1960	87	92	8

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

4.3. DP'de Yerellik

Daha önce bahsettiğimiz üzere Demokrat Parti 8. dönemde Doğu ve Güneydoğu illerinde milletvekiline sahip değildi. 9. dönem DP'deki 45 milletvekilinden 35'i doğrudan seçildiği ilde doğarken, 2 kişi bölge illerinin birinde doğmuştur. Yani % 77 olan yerellik oranı, diğer iki kişi de eklendiğinde % 82'ye varmaktadır. % 18 oranında bölge dışı illerde doğan mevcuttur.

10. dönemde partideki 66 milletvekilinden 50'si doğrudan temsil ettiği ilde doğarken, 8'i komşu illerde doğmuştur. Diğer 8 kişi başka illerdendir. Yani milletvekillerinden % 75'i seçmenini doğrudan temsil ederken, bu oran komşu illeri de eklediğimizde % 88'e ulaşmaktadır. % 12 oranında başka illerden vekil vardır.

Son olarak 11. dönemde 46 vekilden 39'u doğrudan, 3'ü dolaylı olmak üzere toplamda 42 kişi yerelliğe sahiptir. 4 kişi başka şehirdendir. Sonuçta vekillerden yaklaşık % 85'i seçmenini doğrudan temsil ederken, üç kişi bu sayıya eklendiğinde çıkan oran % 91 olmaktadır. % 9'u ise seçildiği ile yabancıdır. Sonuçta genel tabloya paralel olarak DP'de de milletvekillerinin yerellik yüzdelerinde artış vardır.

Tablo 7: Dört Dönemde DP Milletvekillerinin Yerellik Yüzdeleri

Dönem	Doğrudan (%)	Sınır veya Bölge İli Eklendiğinde (%)	Bölge Dışı (%)
1946-1950	-	-	-
1950-1954	77	82	18
1954-1957	75	88	12
1957-1960	85	91	9

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

4.4. CHP'de Yerellik

8. dönemin bütün milletvekilleri CHP'den seçildiği için bu dönemin yerelliğine, toplam yerellik tablosundan bakılabilir. 9. dönemde CHP'nin sahip olduğu 37 vekilden 21'i doğrudan, 7'si bölge illerinin birinde doğmuştur. 9 vekil ise uzak illerin birinde doğmuştur. Oransal açıdan %56 oranında milletvekili doğrudan yerelliğe sahipken, bölge illeriyle birlikte bu oran %75 olmaktadır. Yaklaşık %25 oranında uzak illerde doğan milletvekili vardır.

10. dönemin 25 CHP'li milletvekilinden 21'i doğrudan, 3'ü dolaylı olarak yerellik sahibidir. Sadece 1 kişi başka ildendir. Yani vekillerin % 84'ü doğrudan kendi ilini temsil ederken, sınır veya bölge ili eklendiğinde bu oran % 96'ya çıkmaktadır. Sadece % 4'ü bölge dışı illerdendir.

Son olarak 11. dönemi incelediğimizde CHP'li 60 vekilden 48'i doğrudan, 7'si dolaylı olmak üzere toplamda 55 kişinin temsil ettiği topraklarla bağlantısı vardır. 5 kişi ise farklı yerdendir. Yani bu dönem %80 doğrudan temsil oranı varken, ekleme ile bu oran %91,5'i bulmaktadır. %8,5 kadar farklı şehirlerden vekil mevcuttur.

Tablo 8: Dört Dönemde CHP Milletvekillerinin Yerellik Yüzdeleri

Dönem	Doğrudan (%)	Sınır veya Bölge İli Eklendiğinde (%)	Bölge Dışı (%)
1946-1950	60	70	30
1950-1954	56	75	25
1954-1957	84	96	4
1957-1960	80	91,5	8,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Sonuçta DP'nin genel tabloya uygun olarak yerellik oranında artış göze çarpmaktadır. Buna bağlı olarak bölge dışı temsiliyet oranı azalmaktadır. CHP'de 1954'ten itibaren milletvekili seçiminde yerellik oranının hızlı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Ondan önceki iki dönemde, bölge dışı vekil oranı bir hayli yüksektir. CHP'de 10. dönemden itibaren bölge dışı vekil oranı hızlıca düşerken, buna paralel olarak temsil oranı yüksek seyretmektedir. CHP'nin yerel aday göstermede DP'ye göre geç kaldığı söylenebilir.

4.5. Yaş

Genel olarak 8. dönem milletvekillerinin meclise seçildiği yıldaki yaşlarının ortalamalarını aldığımızda çıkan sonuç "52"dir. En yaşlı kişi 72 yaşındaki Erzurum milletvekili "Mehmet Raif Dinç" iken, en genci 30 yaşında meclise giren Mardin milletvekili "Yusuf Sıtkı Mardin"dir. Her iki vekil de CHP üyesidir. Milletvekillerinin yaş detaylarına baktığımızda 40 yaşın altında 13 kişi vardır. Bu da toplam sayının yaklaşık %14,5'idir. 40-50 yaş arasında olanların sayısı 22'dir. Bu sayının yüzdesi ise yaklaşık %24,5'tir. 50-60 yaş arasındakiler 29 kişiyle en fazla sayıyı oluşturmaktadır. Bu sayının oranı yaklaşık %32'dir. 60-70 yaş arasındaki kişilerin oranı 23 kişiyle %22,5'tir. Son olarak 70 yaşın üstünde 3 kişi vardır ve oranı % 6,5'tir.

9. dönem milletvekillerinin yaş ortalamaları "47,9"dur. Milletvekilleri bir önceki döneme göre yaklaşık dört yıl daha gençleşmiştir. Bu dönemin en genç milletvekili 30 yaşındaki DP Ağrı milletvekili "Kasım Küfrevi"dir. En yaşlı ise 75 yaşındaki CHP Kars milletvekili "Hüseyin Cahit Yalçın"dir. Bu dönemde 40 yaşın altındaki milletvekillerinin sayısı 29'dur. Bu sayı yaklaşık %35 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. 40-50 yaş arası 16 kişi vardır. Bunların oranı %19,5'tir. 50-60 yaş arasındaki milletvekili sayısı 21'dir. Bu kişilerin oranı %25,5'tir. 60-70 yaş arasındakiler 15 kişiyle % 18,5'lik orana sahiptirler. Son olarak 70 yaşın üzerinde 1 kişi vardır. Bir önceki döneme göre 40 yaş altında olan milletvekili sayısında ciddi artış vardır. Buna göre Kürt kökenli genç, eğitilmiş bir siyasetçi grubun ortaya çıktığını anlayabiliyoruz.

10. dönem milletvekillerinin yaş ortalaması “44,5”tir. Milletvekilleri giderek gençleşmektedir. Üç kişi bu dönemin en genç milletvekillerini oluşturmaktadır. Üçü de 31 yaşındadır. Bu kişiler DP Van milletvekili “Muslih Görentaş”, DP Hakkâri milletvekili “Übeydullah Seven” ve yine DP’den Diyarbakır milletvekili “Fikri Arıg”dır. Dönemin en yaşlısı 70 yaşındaki CHP Malatya milletvekili “İsmet İnönü”dür. Bu dönemde 40 yaş altı vekil sayısı %34,5 ile 31 kişidir. 40-50 yaş aralığında 36 kişi mevcuttur. Bu sayı % 40 ile bu dönemin en yüksek yaş oranını oluşturmaktadır. 50-60 yaş aralığında 15 kişi vardır. Bu kişilerin oranı % 16’dır. 60-70 yaş aralığında ise %9 ile 8 kişi bulunmaktadır. 70 yaşın üzerinde ise tek kişi vardır.

Son olarak 11. döneme baktığımızda yaş ortalamasının “44,9” olduğunu görmekteyiz. Bir önceki dönemle hemen hemen aynıdır. Bu dönemin en genç milletvekili 30 yaşındaki DP Erzurum milletvekili “Abdülmelik Fırat”tır. Kendisi aynı zamanda Şeyh Sait’in torunudur. 1957’de meclise girebilmek için yaşını yedi yıl büyüttüğü göz önüne alınırsa aslında gerçek yaşı 23’tür.⁵³ En yaşlı milletvekili ise yine CHP Malatya milletvekili “İsmet İnönü”dür. İnönü 1957’de seçildiğinde 73 yaşındaydı. Bu dönemde görev yapan 106 milletvekilinden 37 tanesi 40 yaşın altındadır. Bu sayı yaklaşık % 35’e denk gelmektedir. 9. ve 10. dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de gençlerin oranı aynı kalmıştır. % 38 oranında 40-50 yaş arası 41 milletvekili görev yapmıştır. 18 kişi 50-60 yaş aralığındadır. Bu sayı ise yaklaşık %17’ye tekabül etmektedir. Yaşlıların oranı azdır. 8 kişi 60-70 yaş aralığında iken, 2 kişi 70’ten büyüktür. Bunların oranı ise sırasıyla % 7,5 ve % 2,5’tir.

Tablo 9: DP ve CHP Milletvekillerinin Toplam Yaş Aralığı (%)

Dönem	30-39 (%)	40-49 (%)	50-59 (%)	60-69 (%)	70-79 (%)
1946-1950	14,5	24,5	32	22,5	6,5
1950-1954	35	19,5	25,5	18,5	1,5
1954-1957	34,5	40	16	9	0,5
1957-1960	35	38	17	7,5	2,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Genel Tabloya baktığımızda 40 yaş altı genç milletvekili oranının ilk dönem hariç yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Yine 40-50 yaş aralığında oransal açıdan son

⁵³ Abdülmelik Fırat’ın meclise girmesini bizzat Adnan Menderes istemiştir. Kendisi bu şekilde zayıf olan Türk-Kürt diyalogunun gelişmesini istiyordu. 1954 yılında yine Menderes, Şeyh Sait’in oğlunun meclise girmesinin istese de bu isteğe Celal Bayar karşı çıkmıştı. Bkz. Ferzende Kaya, *Abdülmelik Fırat’ın Yaşam Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107.

iki dönemdeki yükseklik göze çarpmaktadır. Daha sonraki yaş aralıklarında ise düşüş vardır. Yani Doğu illeri adına görev yapan milletvekillerinde ağırlıklı yaş aralığı özellikle son iki dönem için 30-50 yaş arası genç milletvekilleridir. Buna göre partilerin milletvekillerini belirlerken yerelliğin yanında, genç olmalarını da göz önünde tuttuğunu söyleyebiliriz.

4.6. Eğitim

Bu alt bölümde dört dönemde görev almış milletvekillerinin eğitim düzeylerini hem genel hem de partiler bazında inceleyeceğiz. 8. döneme baktığımızda görev yapmış 90 milletvekilinden 3'ü ilkokul, 10'u ortaokul, 9'u lise, 45'i üniversite mezunudur. Üniversite mezunlarının içerisinde 4 kişinin doktora eğitimi vardır. Bunların dışında 21 kişi askeri okul mezunuyken, 2 kişi dini eğitim almıştır. Yani milletvekillerin % 50'si üniversite mezunudur. Diğer oranlara baktığımızda % 3,5 ilkokul, % 11 ortaokul, % 10 lise, % 23,5 askeri okul, % 2 oranında dini okul mezunu olduğunu görmekteyiz. Eğitim düzeyi, üniversite ve askeri okullar ile birlikte ele alındığında genel olarak yüksektir.

9. dönemin vekilleri arasında 4 ilkokul, 10 ortaokul, 8 lise ve 45 üniversite mezunu vardır. Üniversite mezunlarının içinde 5 kişinin doktora vardır. Bunların dışında 10 askeri okul, 4 dini okul mezunu bulunmaktadır. 1 kişinin eğitimi bilinmemektedir. Bu dönemin üniversite mezunlarının oranı % 55'tir. Bir önceki döneme göre az da olsa üniversite mezunu oranında artış vardır. % 12 oranında hem ortaokul hem de askeri okul mezunu bulunmaktadır. Yaklaşık % 5 oranlarında ilkokul ve dini okul mezunu bulunurken, % 10 lise mezunu mevcuttur. Bir önceki döneme göre ilkokul ve dini okul mezunu oranlarında artış varken, askeri okul mezunu kişi sayısı yarı yarıya azalmıştır.

10. dönem milletvekillerinin genel analizini yaptığımızda toplam 91 kişiden 3'ü ilkokul, 11'i ortaokul, 12'si lise, 52'si üniversite, 8'i askeri okul ve 4'ü dini okul mezunudur. Bir kişinin ise bilinmemektedir. Oransal açıdan baktığımızda yaklaşık % 3'ü ilkokul, % 12'si ortaokul, % 13'ü lise, % 57'si üniversite, % 9'u askeri okul ve yüzde 4,5'i dini okul mezunu bulunmaktadır. Genel olarak önceki iki döneme göre az da olsa üniversite mezun oranında artış vardır. Askeri okul oranlarında ise azalış devam etmektedir.

Son olarak 11. dönemdeki 106 milletvekili içinde toplam 7 ilkokul, 8 ortaokul, 12 lise, 65 üniversite, 7 askeri okul, 6 dini okul mezunu bulunmaktadır. Bir kişinin yine bilinmemektedir.⁵⁴ Oransal açıdan % 6,5 ilkokul, % 7,5 ortaokul,

⁵⁴ 9. dönemden itibaren eğitim düzeyi bilinmeyen kişi DP Ağrı milletvekili Halis Öztürk'dür.

% 11,5 lise, % 61,5 üniversite, % 6,5 askeri okul ve % 5,5 dini okul mezunu bulunmaktadır.

4.7. DP ve CHP'de Eğitim

8. dönem sadece CHP milletvekillerinden oluştuğu için karşılaştırma için 9. dönemden başlıyoruz. Bu dönemde DP'nin 3 ilkokul, 5 ortaokul, 7 lise, 22 üniversite, 5 askeri okul ve 1 tane de medrese eğitimi almış vekili vardır. CHP'nin ise 1 ilkokul, 5 ortaokul, 1 lise, 23 üniversite, 5 askeri okul ve 3 medrese eğitimli vekili vardır. İki partinin eğitim düzeyi farkına oransal açıdan baktığımızda DP'nin % 50'si üniversite mezunuyken, CHP'nin % 60'ı üniversite diplomasına sahiptir. DP'nin yaklaşık % 7'si ilkokul, % 11'i ortaokul, % 16'sı lise, % 11'i askeri okul ve % 2'si dini okul mezunudur. CHP'nin ise % 2,5'i ilkokul, % 13'ü ortaokul, % 2,5'i lise, % 13'ü askeri okul ve % 8'i medrese eğitimine sahiptir.

10. dönem için iki partinin milletvekillerini karşılaştırdığımızda DP'nin sahip olduğu 66 vekilin 2'si ilkokul, 6'sı ortaokul, 11'i lise, 37'si üniversite, 6'sı askeri okul ve 3'ü dini okul mezunudur. Bir kişi bilinmemektedir. Oransal açıdan bakarsak, % 3'ü ilkokul, % 9'u ortaokul, % 16,5'i lise, % 56'sı üniversite, % 9'u askeri okul ve % 4,5'i dini okul mezunudur. DP'nin bir önceki döneme göre üniversite mezunu oranında artış vardır. CHP'nin yüzdelerine baktığımızda, % 4'ü ilkokul, % 20'si ortaokul, % 4'ü lise, % 60'ı üniversite, % 8'i askeri okul ve % 4'ü dini okul mezunudur. CHP'nin vekilleri içerisinde yer alan üniversite mezunu oranı bir önceki dönem ile aynıdır. Fakat askeri okul oranında düşüş göze çarpmaktadır.

Son olarak 11. döneme baktığımızda DP'nin 2 ilkokul, 3 ortaokul, 8 lise, 26 üniversite, 2 askeri okul ve 4 dini okul mezunu bulunmaktadır. Yani DP yaklaşık % 4,5 ilkokul, % 6,5 ortaokul, % 17,5 lise, % 56,5 üniversite, % 4,5 askeri okul ve % 8,5 dini okul mezununa sahiptir. CHP'de ise 5 ilkokul, 5 ortaokul, 4 lise, 39 üniversite, 5 askeri okul ve 2 dini okul mezunu bulunmaktadır. CHP'nin yüzdeler oranlarına baktığımızda % 8,5 ilkokul ve yine aynı oranda ortaokul, % 6,5 lise, % 65 üniversite, % 8,5 askeri okul ve % 3,5 dini okul mezunu vardır.

Tablo 10: CHP ve DP Milletvekillerinin Toplam Eğitim Oranları (%)

Dönem	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Lise (%)	Üniversite (%)	Askeri Okul (%)	Dini Okul (%)
1946-1950	3,5	11	10	50	23,5	2
1950-1954	5	12	10	55	12	5
1954-1957	3	12	13	57	9	4,5
1957-1960	6,5	7,5	11,5	61,5	6,5	5,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 10'a göre Doğu illerinde görev alan milletvekilleri içerisinde ilkokul oranı dört dönem boyunca çok fazla değişmezken, ortaokul mezun oranı son

dönemde düşüş yaşamıştır. Lise mezunlarının oranı da fazla değişmemiştir. Fakat üniversite mezunları hem en fazla oranı oluşturmuş, hem de her dönem artış göstermiştir. Askeri okullardan mezun olan milletvekili sayısında ise giderek düşüş yaşanmıştır. Dini okul oranında fazla bir oynama olmamıştır. Bu oranlardan DP ve CHP'nin vekil seçerken eğitimi yüksek kişileri seçmeye özen gösterdiğini görebilmekteyiz. Bunun yanında asker sıfatı taşıyanların giderek azaldığı görülmektedir. Belki de burada partilerin, yakın geçmişte yaşanmış olayları göz önüne alarak Kürt seçmenin oylarında aleyhte bir durum oluşturabilir düşüncesiyle asker kökenli milletvekili adayı göstermede çekimser kaldığı düşünülebilir.

DP milletvekillerinin eğitim düzeylerini yüzdelik olarak gösteren tablo ise şu şekildedir:

Tablo 11: DP Milletvekillerinin Dönemsel Eğitim Oranları (%)

Dönem	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Lise (%)	Üniversite (%)	Askeri Okul (%)	Dini Okul (%)
1946-1950	-	-	-	-	-	-
1950-1954	7	11	16	50	11	2
1954-1957	3	9	16,5	56	9	4,5
1957-1960	4,5	6,5	17,5	56,5	4,5	8,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

DP'ye baktığımızda ortaokul mezunlarında düşüş yaşandığı göze çarpmaktadır. Bunun dışında genel tabloya uygun olarak üniversite oranlarında artış ve askeri okul mezunlarında düşüş vardır. Bunların yanında dini okul mezunlarında hızlı bir artış mevcuttur. Kürtler üzerinde ağa ve şeyhlerin etkisi göz önüne alındığında, bu artışın vekil adaylığında rol oynadığı düşünülebilir.

CHP milletvekillerinin eğitim düzeylerini yüzdelik olarak gösteren tablo ise şu şekildedir:

Tablo 12: CHP Milletvekillerinin Dönemsel Eğitim Oranları (%)

Dönem	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Lise (%)	Üniversite (%)	Askeri Okul (%)	Dini Okul (%)
1946-1950	3,5	11	10	50	23,5	2
1950-1954	2,5	13	2,5	60	13	8
1954-1957	4	20	4	60	8	4
1957-1960	8,5	8,5	6,5	65	8,5	3,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

CHP'li milletvekillerinde DP'nin tersine ilkökul oranında artış vardır. Ortaokul mezun oranı son dönem düşüş yaşarken, lise mezunlarında son döneme doğru yükseliş göze çarpmaktadır. Genel tabloya paralel olarak üniversite

mezunlarında yükseliş varken, askeri okul mezununda düşüş göze çarpmaktadır. Fakat CHP'nin üniversite mezun oranı DP'den yüksektir. Son olarak DP'nin dini okul mezun oranı giderek yükselirken, CHP'ninki düşmektedir. Buradan DP'nin CHP'ye nazaran Kürt şeyhlerine daha yakın durduğu düşünülebilir.

4.8. Meslek

Bu alt bölümde görev yapmış milletvekillerinin meslekleri hem genel olarak, hem de partiler bazında incelenecektir.

Genel tabloya baktığımızda 1946-1950 yılları arasında yer alan 90 milletvekili içinde 16 çiftçi-tüccar, 14 hâkim-savcı-avukat, 13 memur, 12 eğitimci, 12 asker, 8 bürokrat, 6 mülki amir, 3 tıp mezunu, 1 askeri tıp mezunu, 1 din adamı, 1 baytar, 1 eczacı, 1 basın-yayıncı ve 1 dış hekim bulunmektedir.

9. dönemdeki 82 milletvekilinden 6'sı asker, 3'ü asker doktor, 5'i doktor, 18'i çiftçi-tüccar, 7'si eğitimci, 3'ü mülki amir, 1'i bankacı, 1'i din adamı, 1'i dış hekim, 10'u memur, 3'ü bürokrat, 21'i hâkim-savcı-avukat, 3'ü eczacıdır. 10. dönemde ise 8 asker, 8 doktor, 22 çiftçi-tüccar, 9 eğitimci, 4 mülki amir, 11 memur, 3 basın-yayıncı, 23 hâkim-savcı-avukat, 2 eczacı ve 1 dış hekim bulunmektedir. Son dönemde 4 asker, 3 askeri doktor, 7 doktor, 25 çiftçi-tüccar, 11 eğitimci, 4 mülki amir, 2 bankacı, 1 din adamı, 10 memur, 2 bürokrat, 3 basın-yayıncı, 33 hâkim-savcı-avukat ve 1 baytar olan milletvekili bulunmektedir.

Tablo 13: Dört Dönemde DP ve CHP'deki Mesleklerin Toplam Yüzdeleri

Meslek	1946-1950	1950-1954	1954-1957	1957-1960
Asker	%13,3	%7,3	%8,80	%3,7
Askeri Tıp	%1,1	%3,6	-	%2,8
Tıp	%3,3	%6,0	%8,80	%6,6
Çiftçi-Tüccar	%17,7	%21,9	%24,1	%23,5
Eğitimci	%13,3	%8,5	%9,8	%10,3
Mülki Amir	%6,6	%3,6	%4,3	%3,7
Bankacı	-	%1,2	-	%1,8
Din Adamı	%1,1	%1,2	-	%0,9
Memur	%14,4	%12,1	%12	%9,4
Bürokrat	%8,8	%3,6	-	%1,8
Basın-Yayın	%1,1	-	%2,1	%2,8
Hâkim-Savcı-Avukat	%15,5	%25,6	%16,4	%31,1
Eczacı	%1,1	%3,6	%2,1	-
Baytar	%1,1	-	-	%0,9
Dış Hekimi	%1,1	%1,2	%1,09	-

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Genel tabloya baktığımızda asker oranındaki düşüş göze çarpmaktadır. Onun dışında Bürokrat kesim son dönemde az bir çıkış gösterse de genel olarak ağırlığı düşüktür. Doktorların oranı ilk üç dönem yükselmiştir. Nihayetinde çiftçi-tüccar ve hukukçular dört dönemde de ilk iki sırayı almıştır.

4.9. CHP’de Meslek Dağılımı

CHP’nin 8. dönem milletvekillerini incelediğimizde 90 milletvekili içinde 16 çiftçi-tüccar, 14 hâkim-savcı-avukat, 13 memur, 12 eğitimci, 12 asker, 8 bürokrat, 6 mülki amir, 3 tıp mezunu, 1 askeri tıp mezunu, 1 din adamı, 1 baytar, 1 eczacı, 1 basın-yayıncı ve 1 dış hekimi bulunmaktadır. Bu dönemin bütün milletvekilleri CHP’lidir. DP’nin bu bölgede milletvekili yoktur.

9. dönemin CHP’sine baktığımızda milletvekilleri içerisinde 3 asker, 1 asker doktor, 2 doktor, 7 çiftçi-tüccar, 4 eğitimci, 3 mülki amir, 1 din adamı, 2 memur, 2 bürokrat, 9 hâkim-savcı-avukat, 2 eczacı ve 1 dış hekimi vardır. 10. dönemde, 2 asker, 3 doktor, 6 çiftçi-tüccar, 3 eğitimci, 2 mülki amir, 1 basın yayıncı ve 8 hâkim-savcı-avukat vardır. Son olarak 11. dönemde 4 asker, 1 asker doktor, 4 doktor, 13 çiftçi-tüccar, 5 eğitimci, 2 mülki amir, 2 bankacı, 1 din adamı, 1 memur, 1 bürokrat, 2 basın-yayıncı ve 24 hâkim-savcı-avukat bulunmaktadır.

Tablo 14: CHP Milletvekilleri Mesleklerinin Dönemsel Yüzdeleri

Meslek	1946-1950	1950-1954	1954-1957	1957-1960
Asker	%13,3	%8,1	%8	%6,6
Askeri Tıp	%1,1	%2,7	-	%1,6
Tıp	%3,3	%5,4	%12	%6,6
Çiftçi-Tüccar	%17,7	%18,9	%24	%21,6
Eğitimci	%13,3	%10,8	%12	%8,3
Mülki Amir	%6,6	%8,1	%8	%3,3
Bankacı	-	-	-	%3,3
Din Adamı	%1,1	%2,7	-	%1,6
Memur	%14,4	%5,4	-	%1,6
Bürokrat	%8,8	%5,4	-	%1,6
Basın-Yayın	%1,1	-	%4	%3,3
Hâkim-Savcı- Avukat	%15,5	%24,3	%32	%40
Eczacı	%1,1	%5,4	-	-
Baytar	%1,1	-	-	-
Dış Hekimi	%1,1	%2,7	-	-

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Tabloya baktığımızda 8. dönemde en çok ağırlığı olan grup çiftçi-tüccar grubudur. Daha sonra gelenler sırasıyla hâkim-savcı-avukat, memur, eğitimci ve

askerlerdir. 9. dönemde kayda değer değişiklikler asker, memur ve hâkim-savcı-avukat mesleklerinde olmuştur. Asker ve memur oranı düşerken, hâkim-savcı-avukat grubu yükselmiş, hatta birinciliğe yerleşmiştir. Çiftçi-tüccar grubu bu dönem ikincidir. 10. dönemi incelediğimizde bir önceki dönemlere göre doktor oranında ciddi artış vardır. Yine çiftçi-tüccar grubu önceki iki dönemden yüksektir. Bu dönemde de 9. dönem gibi ilk sırayı hâkim-savcı-avukat grubu almaktadır. Son dönemde doktor oranı yarı yarıya düşerken, çiftçi-tüccar gurubunda az bir düşüş göze çarpmaktadır. Memur ve bürokrat kesimi bu dönem çok azdır. Yine birinciliği yükselen hâkim-savcı-avukat meslekleri almıştır. Partide dört dönem boyunca ağırlıklı grubu hukukçular ve çiftçi-tüccar kesimi oluşturmaktadır. Askerlerin oranı ise giderek düşüş göstermiştir.

4.10. DP'de Meslek Dağılımı

DP Doğu ve Güneydoğu illerinde 1950'den itibaren milletvekili çıkarmaya başlamıştır. 9. dönemde 3 asker, 2 asker doktor, 3 doktor, 11 çiftçi-tüccar, 3 eğitimci, 1 bankacı, 8 memur, 1 bürokrat, 12 hâkim-savcı-avukat ve 1 eczacı bulunmaktaydı. 10. dönemde ise 6 asker, 5 doktor, 16 çiftçi-tüccar, 6 eğitimci, 2 mülki amir, 11 memur, 2 basın-yayıncı, 15 hâkim-savcı-avukat, 2 eczacı ve 1 dış hekimi vardır. Son olarak 11. dönemde 2 asker doktor, 3 doktor, 12 çiftçi-tüccar, 6 eğitimci, 2 mülki amir, 9 memur, 1 bürokrat, 1 basın-yayıncı, 9 hâkim-savcı-avukat ve 1 baytar bulunmaktadır.

Tablo 15: DP Milletvekilleri Mesleklerinin Dönemsel Yüzdeleri

Meslek	1946-1950	1950-1954	1954-1957	1957-1960
Asker	-	%6,6	%9,09	-
Askeri Tıp	-	%4,44	-	%4,3
Tıp	-	%6,6	%7,5	%6,52
Çiftçi-Tüccar	-	%24,4	%24,2	%26
Eğitimci	-	%6,6	%9,09	%13
Mülki Amir	-	-	%3,03	%4,3
Bankacı	-	%2,2	-	-
Din Adamı	-	-	-	-
Memur	-	%17,7	%16,6	%19,5
Bürokrat	-	%2,2	-	%2,17
Basın-Yayın	-	-	%3,03	%2,17
Hâkim-Savcı- Avukat	-	%26,6	%22,7	%19,5
Eczacı	-	%2,2	%3,03	-
Baytar	-	-	-	%2,17
Dış Hekimi	-	-	%1,5	-

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

1950-1954 arasında parti içinde en fazla ağırlığı olan grup hâkim-savcı-avukat kesimidir. Ardından çiftçi-tüccar grubu gelmektedir. Bu dönem DP'de dikkat çeken kesim üçüncü gelen memurlardır. Aynı dönem CHP'de memurların yüzdesi düşüktür. 10. dönemde liderliği alan kesim bu sefer çiftçi-tüccar mesleğine sahip milletvekilleridir. İkinci çoğunluğu oluşturan grup hâkim-savcı ve avukatlardır. Memurlar yine üçüncüdür. Son dönemde çiftçi ve tüccarlar yine birincidir. İkinciliği memurlar ve hâkim-savcı-avukat üçlüsü paylaşmaktadır. DP'de dikkat çeken bir başka şey, eğitimcilerin düzenli artışıdır. Ayrıca CHP içerisinde az ağırlığı olan memurluk, DP'de hep ilk üçte yer almaktadır. DP'de üç dönem boyunca ağırlığı olan meslekler, çiftçi-tüccar kesimi, hukukçular ve memurlardır. Bu bakımdan CHP'den farkı memur kesimin DP'de daha fazla yer almasıdır.

4.11. Milletvekili Sürekliliği

Dört dönem boyunca seçilen toplam 369 milletvekilliğinde, 265 farklı kişi görev yapmıştır. Bu da toplam sayının %72'si demektir. Buna göre on dört yıl süresince devamlılıktan ziyade değişkenlik söz konusudur. 104 kişi, iki veya daha fazla dönemde yer almıştır.

1946-1960 arasında CHP'de 30 kişi iki dönem, 6 kişi üç dönem, 1 kişi ise dört dönem boyunca milletvekilliği yapmıştır. Bunun haricinde 6 kişi çeşitli dönemlerde CHP'den DP'ye geçmiştir. Böylelikle bu sayılar haricinde CHP'nin dört dönemde kazandığı 212 Doğu milletvekilliğinden 37'si tekrar ederken, 169 farklı kişi vekil olmuştur. Yani yaklaşık %80 oranında yeni kişi partide görev alırken, %20 kadar değişmeyen bir kadro vardır.

DP'ye baktığımızda toplamda kazandığı 157 milletvekilinden, 26 kişi iki dönem, 9 kişi üç dönem boyunca görev yapmıştır. Dolayısıyla toplam 35 kişi birden çok dönemde görev yapmıştır. Sadece 1 kişi DP'den CHP'ye geçiş yapmıştır. Yani 121 farklı kişi DP'de çalışmıştır. Partide yaklaşık %77 oranında yeni kişi vekillik yaparken, %23 kadar sabit kişi vardır. Bu bakımdan CHP ve DP'nin milletvekilliği değişkenliğinde önemli bir fark yoktur.

5. SONUÇ

Çalışmada çok partili hayata geçişten 27 Mayıs Darbesi'ne kadar olan süreçteki dört genel seçimde Kürtlerin DP-CHP nezdinde oy eğilimi gösterilmeye çalışılmıştır. Türkiye 1945'te çok partili hayata çeşitli iç ve dış sebeplerden ötürü geçiş yapmıştı. Sonuçta 22 yıllık tek parti dönemi sona ermişti. Artık ülkenin her yerindeki seçmenin oyu önemli hale gelmişti. Bu durum dönemin iki büyük partisi DP ve CHP arasındaki rekabeti giderek arttırmıştı. Özellikle 1938'e kadar devlet ile çatışma halinde olan Kürt seçmenin oyu partiler için daha da önemli hale

gelmişti. Bu süreçte CHP, eskiye sünger çekmek isterken, DP ise geçmişte CHP hükümetlerinin Doğu politikasını öne sürerek oy kazanma derdindeydi. CHP, şaibeli 1946 seçimlerinde Doğu'daki bütün illeri kazanmıştı. Kürtler DP'nin muhalefet olduğu yıllarda temkinliydi. Henüz DP'ye yaklaşmayı tehlikeli buluyorlardı. Fakat DP'nin etkili muhalefeti ve 1950 seçimlerinin neticesi onları görünür şekilde DP'ye yaklaştırmıştı. Artık Kürtler açıkça CHP'yi eleştirebiliyordu. Doğu'daki oy kaybını gören CHP, Kürt ağaları ile daha sıkı ilişkiye geçmeye başlamıştı. Zira Doğu'daki köyler genelde ağaların malıydı. Dolayısıyla köylülerin seçimi ağanın politik duruşuna bağlıydı. Fakat hem ekonomik gelişmelerin olumlu seyretmesi hem de Kürtlerin umutlarını DP'de görmesi 1950 ve 1954 seçimlerinde Doğu'da DP'nin önde bitirmesine sebep olmuştu. Fakat 1957 seçimlerinde Doğu'nun galibi CHP olmuştu. Zira ekonomi bu sefer kötüye doğru gitmiş, aynı zamanda DP'nin baskıcı politikaları artmıştı.

Bütün bu seçimler süresince hem CHP hem DP, tek parti döneminin aksine bölgeyi bilen kişileri milletvekili adayı göstermek için çaba göstermişlerdir. Dört seçim döneminde giderek artan oranda yerellik oranı göze çarpmaktadır. Demek ki, her iki parti Doğu'daki seçmenin memnuniyetini ön plana almaktaydı. Yaş kategorisine baktığımızda Doğu milletvekillerinin genç olacak şekilde 30-50 yaş aralığında olduğu göze çarpmaktadır. Eğitim noktasında üniversite mezunlarının oranı her iki partide de çoğunluğu oluşturmaktadır. Son olarak meslek açısından yerel eşraftan gelen çiftçi-tüccar kesimi ve hukukçuların ön planda olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- “Adnan Menderes Kabinesi Dün Gece Saat 10.30’da Bayar’a İstifasını Verdi”, *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1955.
- Ağaoğlu, Samet, *Arkadaşım Menderes*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003.
- Akandere, Osman, “Bir Demokrasi Beyanamesi Olarak Dörtlül Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, 2003.
- Akıncı, A., Usta, S., “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, C. 21, 2016.
- Alkan, Mehmet Ö., “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş*, Sayı 48, Mayıs 1999.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.
- Arslan, Zühtü, *Türk Parlamento Tarihi, XI. Dönem (1957-1960)*, Cilt III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- “Başbakan İzmir’de Bir Konuşma Yaptı”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1960.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 21-232
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 571.2224.1
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 1/86997
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 234-1082, No: 2723
- “Bozuk idare sistemi ve Şarktaki neticeleri”, *Dicle Kaynağı*, 3 Ağustos 1948.
- Bucak, Mustafa Remzi, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü’ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.
- Bruinessen, Martin Van, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953.
- Çağlayan, Ercan, *Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Çakmak, Fevzi, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *International Journal of History*, Cilt: 3, Sayı: 7, Eylül 2015.
- Çakmak, Fevzi, “CHP’nin Ege Vazife Gezisi ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Cilt: 9-10, Sonbahar 2014.

Çufalı, Mustafa, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.

Çuhali, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950)*, Cilt 3, VIII. Dönem, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

“Dış Yardımını Yekûnu: 359 Milyon Dolar”, *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1958.

“DP 2/3 Ekseriyet Aldı”, *Milliyet*, 29 Ekim 1957.

Erkmen, Ayşe, “Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 18, Sayı: 3, 2018.

“Geçmiş Devirlerin Yüz Karası Olan Dayak Karakollarda Hala Devam mı etmektedir?”, *Dicle Kaynağı*, 10 Ağustos 1948.

Karayaman, Mehmet, “İsmet İnönü’nün Uşak’ta Taşlanması Olayının Sebep ve Sonuçları”, *Tarih Okulu*, Sayı: 8, Eylül-Aralık 2010.

Kaya, Ferzende, *Abdülmelik Fırat’ın Yaşam Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.

Kirişçi Kemal ve Winrow Gareth M., *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, 3. Baskı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayınları, Ankara, 2004.

“Milletvekili Seçimi İçin Yapılan İtirazlar”, *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1946.

“Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 8748, 7 Temmuz 1954.

“Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nun 35. ve 109. Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 9705, 13 Eylül 1957.

Önen, Nizam, “CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal’ın Doğu Gezisi”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 12, Bahar 2011.

“Örfi İdare”, *Milliyet*, 29 Nisan 1960.

Özacun, Orhan, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 2, 2002.

Öztürk, Kazım, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1969.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, Cilt VII, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem (1954-1957)*, Cilt II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

“Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesiher derneklere ait olup

siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye dair kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951.

“Seçim Arifesinde İdari Baskı Son Hadde Vardı”, *Demokrat Doğu*, 24 Nisan 1950.

Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016.

“Seçimin Umumi Neticesi”, *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946.

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Nizamname”, *Resmi Gazete*, Sayı: 9800, 6 Ocak 1958.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 10491, 28 Nisan 1960.

“Üniversite Hadiselerinde 1 Talebe Öldü”, *Milliyet*, 30 Nisan 1960.

“Yakın Şarkta Büyük Coğrafi Keşifler”, *Dicle Kaynağı*, 7 Eylül 1948.

Yavaşca, Kerem, “Şark Meselesi’nden Doğu Sorununa: Ellili Yıllarda Kürt Sorunu”, Haz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Yıldırım, Sinan, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 3, 2004.

